

LEHENENGO EUSKAL-OLERKI SARIKETA URRUÑA-N (1)

YON ETXAIDE ITHARTE

«Ciudad de Irún» deritzan laugarren literatur sariketa dela-eta, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintzialeko Julio Abad jaun prestu eta eragileak, euskal poesiari buruzko lantxo bat eskatu dit. Ni neu «Ciudad Irún»go euskal-olerki nor-gehiagokan mahaieko izan ohi naizenez, gogoratu zait lehendabiziko euskal-olerki sariketa honen berri ematea, alegia, 1853-gn. urteko Irailaren 6-an Antonio Abadia zaldun leinargiaren diru-hornitzez eta bere zuzendaritza eta ardurapean egin zena, aipaturik dugun Lapurdiko herri xarmantean. Honek ez du esan gura lehenago beste euskal-poesia sariketa bakanen bat izan ez zenik, zeren denok gogoan baitugu, esate baterako, Iruñean 1609-garren urtean ospatu zena Besta-Berriz, Antonio Venegas de Figueroa jaun apezpiku agurgarriak eraturik, Peru Ezkurrako, Mikele Aldazko eta Joane Elizaldeko olerkariak sarituak izanik. Besterik ez zait gogoratzen une honetan, baina, dena den, Antonio Abadia eus-

(1) Lan hau bi zatitan agertu zen: «Guipúzcoa 73»an lehen zatia eta «Guipúzcoa 74»an bigarrena, hots, 1973 eta 1974 urtetan, 10-gn. eta 11-gn. zenbakitan. Neure gogoa lumero batean etenik gabe publikatzea izan baldin bazen ere, ez zen posible izan aldizkari honen artikulua neurri laburragatik. Orduan ezin bete izan nuen gogoa orain bete nahi nuke aldizkari honetan osorik argitaratuz. Gainera, gaia txit ernagarria da euskaltzaleentzat eta aipatu dugun aldizkaria hauen artean gutxi ezagutua denez gero, on izanen da EGAN-en eza-gutarazteko bide ematea.

kaldun ohoretsuak hasera eman zion hau izan zen, arrakasta handi baten ondoren, benetako jarraipena ekarri zuen bakarria.

Olerkigai behartua izan zen, alegia, bizi-beharrez Ameriketarat eta zeazkiago Montebideo-rat doazen hainbat euskaldun gazteen zori tristea. Frantsesez eman zuten gai-tituluak honela ziotan: «Les regrets d'un basque en partance pour Montevideo». Neurria: 50 bertso lerro gehieneko. Saria, «makhila» eta «untzako urhea» (euskaldun makila eta ontzako urrea) irabazlearentzat. Beraz, sari bakar bat.

Azter dezagun orain gai hau hautatzeko izan ziren arrazoiak. Antonio Abadia berberak honela dio frantsesez (2): «Le sujet a été imposé et son choix est particulièrement intéressant, car il est d'une actualité brûlante. Depuis vingt ans en effet (vers les années 1830), l'émigration vers les rives de la Plata commence à sévir au Pays Basque» (Gaia behartua izan da eta hautapena txit ernagarria, gaurkotasan bete betekoa baita. Izan ere, orain hogeitazeroztik (1830 ingurutsuan), La Plata-ko urertzetara joan beharrezkin hasi baitzitzaion zigorraldia Euskalerrinari). Eta aintzinaxeago: «Bost mila pasaporte baino gehiago zabalduak izan dira Ahuñamendi Apaletako Prefekturan 1832-tik Uruguay-ko Errepublikarako. Gutxieneko beste bi mila jo daitezke muga igaro duten euskaldunak, Espainiara ontziratzera joateko, helburu berberekin» (3). Horrialde berberan: «1832-tik 1843-ko Agorri-laren (Abuztuaren) lehenengora, 8.174 gizaki, esate baterako denak euskaldunak, Montebideoruntz atera ziren, hots, euskal-bizilagunen 20-tik bat». Eta liburu berberan, 453 horrialdean, Francisque Michel-i kopiatuz: «Euskaldunen herbesteratzeak Río de la Plata urertzetara... azken bolara honetan ikaragarrizko hedadura hartu du Ahuñamendi Apaletako departamenduan, bertako bizilagunak gero eta urritzenago ari direlarik. 1848-an joaile kopurua 672-ra iritsi zen; urrengo urtean 1.012-ra eta 1850-ean 1.807-ra. Ez dugu 1851-1852 urtetako txostenik, baina badakigu 1859-an 977 gizonezko 299 emakumezko, 1.206 gizaki orotara, Frantzia utzi zutela eta zifra hau 1854-an 2.838-ra igo zela, 2.133 gizonezko eta 105 emakumezko».

(2) «L'oeuvre poétique de Pierre Topet-Etchahun», Haritxelhar-ena, «Euskera» aldizkarian, 1969-1970, 451 paia.

(3) Aipatu liburua, 452 p. Laburtzarren, frantses testua baztertzen dugu.

Guk laburturik eman ditugun dato hauen ondoren, Hari-txelhar jaunak honela bukatzen du: «Gaia ez zen izan, beraz, nola-nahi emana. Aurkeztutako 37 lanen artean Etxahun-ena ze-goen. Berak igorri zuen esku-iskribua, 1853-ko Agorrilaren 2-an fetxaturik, Uztaritzeko Seminario Txipiko Bibliotekan datza Harriet-en paper artean. Seguru aski honek poema guztiak gordeko zituen» (4).

Haritxelhar jaunak dioen bezala, 37 olerki-lan izan ziren aurkeztuak. Ez zen garai hartarako eta lehendabiziko bertso-sariketa izateko kopuru makala! Saria, lehenago esan bezala, bakarra zen; alegia, irabazleak makila eta ontzako urrea bereganatuko zituen. Baina, ez bat eta ez bi, sariketa-jai bezperatan, «Le Courrier de Bayonne» egunkariak (Irailaren 4-koak) iragarri zuen saria zatitua izan zela: «Trente sept pièces ont été adressées au jury d'examen. Le prix a été partagé. Le makila (bâton) d'honneur a été accordé à l'auteur de la pièce intitulé *Garastarra*. L'auteur de la pièce adressée de Bardos sous le nom de *B. Celabe* a reçu en prix l'once d'or». Alegia, hogeitamazazpi olerki lan izan zirela igorriak epai-mahaira. Saria zatitua izan zen. Ohorezko makila *Garastarra* deritzan lanaren egileari eskaini zaio. *B. Celabe* izenez Bardozetik igorritako lanaren egileari ontzako urrea eman zaio saritzat. Badago lerro labur hauetan hutsegite larririk, zeren «Le Courier»eko berri-emaileak «Garaztarra» egile izena, edo zehatzago mintzatuz, olerkigilearen gaitz-izena, obraren izenarekin nahasten baitu. Alegia, «Garaztarra» poesia aurkeztu zuenaren gaitzizena zen, eta beronek aurkeztutako poesiaren izenburua, geroago ikusiko dugunez, «Nahi nuke kantatu».

«Garaztarra», ordea, gezurra badirudi ere, ez zen sariketa jaialdira agertu eta orduan epai-mahaikoek erabaki zuten makila eta ontzako urrea Zelhave-ri ematea. Honek bere bertso-sail garaitzailea kantatu zuen, hots, «Entzunik espantutan» letrarekin hasten dena, eta gero, ehun pertsonen osatutako koru batek jarraitu zion. Zelhave honetaz dakiguntzoxa hauxe da: Bardoztarra zela eta bolaratxo batean apezgai ibili zela, nahiz-eta gero Etxahun-ek, bere haserrean, saria jan ziolako, «Bardozeko aphez arnegata» deitu. 24/25 urte zituen garai hartan.

(4) Aipatu liburua, 453 paia.

Baina delako «Garaztarra», irabazkide gelditu zitzaigun Garaziko seme hau, nor genuen? Haritzelhar-ek dio, Etxahun-i dagozkion zenbait xehetasunen artean, Parisko Bibliothèque Nationale (Celte basque n.º 153) dagoen Duvoisin-en kantu bilduman, 25-gn. folioan, honek, «Garaztarra»-ren poema dakarrela, nota honekintxe: «attribué à l'abbé Landerretche, curé de Mauléon». «Baina, hots! —jarraitzen du Haritzelharrek— 1801-eko konkordatuaz geroztik, Mauleko erretore izateak berarekin zekarren artzipreste izatea». Eta: «Landerretxe apeza, Donaphaleu-ko erretore izanik 1837-tik 1845-era, Maule-Lestarreko Artzipreste izendatua izan zen 1845-ean eta Maulen hil zen 1855-eko kolera izurrite ikaragarrian» (5). Ez digu esaten, ordea, Garaziko zein herritan jaiotzen.

Horra orain galdera: zergatik ez zen azaldu Landerretxe jaun Artziprestea, «Garaztarra» alegia, zegokiön saria jasotzera? Apaltasun hutsez? Bere burua gutxietsirik, agian? Espero ez zuelarik saritua izan zelako eta sariaren merezigarri ez zela pentsatu bide zuelako? Badago argi zirritu bat horrelako zerbait uste izateko. Dena dela, Martin Hiribarren Azkaindarrak, hots Bardo-zeko jaun erretoreak eta «Eskaldunak» poema famatuaren egileak, Antonio Abadia jaunari egiten dion eskutitz batean 1855-garren urtean, honela dio 1853-ko nor-gehiagoka komentatuz:

«Joan den urtean, enparantzan bertan, ausartu nintzaizun aditzera ematen, ez zegoela alderatzerik ere «Garaztarra»-ren lana «Zelhabe»-renarekin eta publikuak ene iritzia ontzat eman zuela. Utikan! atsegin egiteko sariak; publikuarekin ezin daiteke horrelako joku txirristakorretan ari, beronen konfidantza galdu nahi ezpadugu. Jainkoak bakarrik daki nik entzun ditudanak azken urteko epaia dela bide eta ez zeuden beti okerrean; baziren lehiaketa hartan hamar olerki baino gehiago «Garaztarra»-renari aurre hartzen ziotenak» (6).

Hiribarren-ek zorrotz juzgatzen du erabaki hau: «Utikan! atsegin egiteko sariak» (Pas de prix de complaisance). Landerretxe Artzipreste jauna kategoriako gizona genuela inork ezin uka, eta epai-mahaikoek honi atsegin eman nahiaz mintzo zaigu, zalan-

(5) Jean Haritzelhar: «L'oeuvre poétique de Pierre Topet Etchahun», «Euskera» aldizkarian, 1969-1970, 468 paia.

(6) J. Haritzelhar, aip. lib., 464 p.

tzarrik gabe, gure Azkaindarra. Beraz, badirudi epai-mahaikoen artean bazela interesik saria Landerretxe-ri emateko.

Nortzuk osatu zuten epai-mahaia? Haritzelhar-ek diogunez (aip. lib. 463 p.), hiru laiko eta bost apez izan ziren mahaiko: laikoak, Ducos Donibandarra, Leremboure (Lerenburu), Baionako lege-gizona eta Larralde-Diustegi, Urruñako alkatea (Urtubia-ko gaztelu-nagusia). Apezak: Martin Hiribarren, Bardozen erretore zegoena, eta aintzinetik Montebideorako joailez poema bat egin zuena, Lissardy (Lizardi), Hazparneko erretorea, Pierre Nérée Dassance (Azantza), Baionako katedraleko kalonjea (lehenago Pamiers-ko apezpikutzari ezezkoa eman ziona), Goietxe, Urruñako erretorea, «Fableac edo alegiac» liburuaren egilea (La Fontaine-en itzulpena) eta Maurice Harriet (Harrieta), Baionako Seminario Handiko zuzendaria, euskal-gramatika baten eta euskal-hiztegi bikain baten egilea eta Haraneder-en «Testament Berria» P. N. Dassance-ekin batean txukundu eta berriro argitaratu zuena. Daitekeena da ere, kontseilari gisa, seigarren bat tartean egotea, alegia, Haranburu Bikario Nagusia, zeren Harriet kalonjeak bere ondoan eduki nahi baitzuen, honek Antonio Abadia zaldun leinargiari egin zion gutun batean ikus daitekeenez.

Beraz, baziren epai-mahaian bospasei apez eta hiru laiko. Hauek, ez dakigu zenbateraino zirèn jakintsu euskal-gaietan, baina, nolana ere jende landua eta euskaldun jatorrak ziren. Apez artekoak berriz, kultura handiko gizonak ziren eta euskal-gaietan aldi hartako jakintsuenetakoak. Uste izatekoa da, horretxegatik, jakite faltaz beinepein ez zutela huts egin. Bestalde, Mauleko Artzipresteari lagundu nahitxo bat izan zezaketen eragingarri, eta haren poesia txarra ez zenez gero, lehen sarirako hautatu zuten Zelhabe-renakin batean. Hontaz, Hiribarren-ek (mahaikoa hau ere) esaten diguna gogoan harturik, badirudi erabaki-emaileok, ez bekatu handirik, baina bai txipirik egin izan zezaketela, merezi gabeko puntuazino bat emanaz Landerretxe Artzipresteari. Dakigunez, ez zuen bere saria jasotzera azaldu nahi izan eta berari zegokion sari-partea Zelhabe-ri ematea beragandik sortutako proposapena izan bide zen. Bada guzti honetan zedozer.

Nor gehiagoka honetan bada beste zerbait aztertu beharrekoa: alegia, olerkiak hautatzeko erabili zuten metodoa, eta hau bitxi samarra izan zen Haritzelhar-ek kontatzen digunez. Izan ere, batzaldira igorriak izan zirèn 37 olerki-lanak ez zituzten

epai-mahaiko guztiek aztertu. Lana azkarrago eta hobekiago egin ustez —Harriet kalonjeak Antonio Abadiari aitortzen dionez Agorrileko 23-an egindako gutun batean—, olerkiok epai mahaiko guztien artean zabaldu zituen. Horrela, epaikari bakoitzak lauzpabost olerki bakarrik aztarrikatu zituzten eta bakoitzak bere saileko onena aukeratu. Mahaiekoak zortzi zirenez gero, zortzi olerki lan gelditu ziren aintzina pasatuak (sail bakoitzeko onena) eta gainerakoak baztertuak. Hau dela-eta, zortzi aukeratu hauekan bereizi behar zen onena. Sistema honi ez diogu azkartasunik ukatzen, baina ez deritzagu onena denik, zeren —Haritzelharrek dioen bezala aipatu lanean (463 p.)— hogeitamartu bertso-lan epaikari batek bakarrik aztertuak izan baitziren eta, denok dakigunez, zortzi begik, batek baino gehiago ikusten dute. Honela, ez da harritzekoa Hiribarren-ek dioena, alegia, bazirela lehiaketa hartan hamar olerki baino gehiago «Garaztarra»-rena baino hobek.

Olerki sariketa hartara aurkeztu zirèn lanetatik bost ezagutzen ditugu; lau, Francisque Michelek argitara emanak bere «Le Pays Basque» liburu hotsandikoan eta boskarrena Pierre Topet Etxahunena. Honatx hemen urrenez-urren:

1. B. Zelhabe-rena, «Montebidorat noha zenbait urterentzat» edo bertso haseraz «Entzunik espantutan» deritzana eta *Urruñako phestetan lehen premia* eraman zuena (7).

2. Landerretxe Artziprestearena, hots, «Garaztarra», lehen-dabiziko saria Zelhabe-rekin erdibitzekoa zena, baina jaso ez zuena. Francisque Michel-ek, *Urruñako phestetan bigarren premia* atera zuena dela dio hutsegitez. Bertso hasera: «Nahi nuke kantatu» (8).

3. Martin Egiategi Alduidarrarena, Montebideotik igorria eta 1953-ko Ekainaren 24-an fetxatua. Alabaina, Haritzelhar-ek dioenez (aip. lib., 464 p.), ez zen garaiz heldu lehiaketa egunera-ko (9). Beñat Estornes jaunak bere «Enciclopedia»n hutsegitez dio (Literatura, Tomo I, 613 p.) bigarren saria atera zuela. Olerki

(7) Irakurleak errezago aurkitzeko: «Poesías populares de los Vascos», Tomo II, 59 p. (Añamendi).

(8) «Poesías populares de los vascos», Tomo II, 52 p.

(9) «Poesías populares de los vascos», Tomo II, 54 p.

eder oni Eskualdun baten bihotzminak Montevideorat joanez» deritza. Bertso hasera: «Gazte nintzen oraiño».

4. «Pulunpa» deritzan olerkia. Ez dizu egilearen izenik ematen (10).

5. Petiri Topet Etxahun-ena. «Montebidorat juailiak» deritza.

Bukatzeko, Francisque Michel-en ustez onenak diren lau olerkiren iritzia aldatuko dugu, zinez kurios eta jakingarri baita (11).

«Konposapen hauetako lehendabizikoa —«Garaztarra»renaz ari da— oso ederra da eta ongi merezia du lerro batzuk eskaintzea; benetako literatur obra bat da eta edergintzak, arteak alegia, ez dizu baztertzen lainotasuna (12). Irakurriz, Sir Walter Scott-ek jasotako balada baten hasera gogoratzen du, eta honela hasten den Casimir Delavigne-n honoko hau beharbada gehiago:

*La brigantine
Qui va tourner
Roule et s'incline
Pour m'entraîner.
O vierge Marie,
Pour moi priez Dieu!
Adieu, patrie!
Provence. adieu!*

«Bigarren konposaketak Martin Egiategi dizu egile eta Montevideon fetxatua dago 1853-ko Ekainaren 24-an. Sendimendu poesiaz benetan aipagarri deritzat, irudiz baino areago. Irakurriz, Taitien de Bougainville-z gogoratzen naiz. Europa zehar egin zuen bidaia bitartean, txokagarri zitzaion guztia jartzen baitzuen

(10) «Poesías populares de los vascos», Tomo II, 62 p.

(11) «Bukatzeko» hitzetik hasita aurrerako guztia ez zen CAP-en aldizkarian publikatu leku faltaz. Beraz, Francisque Michel-en bertso kritika eta bost lehiaketariaren lehenbiziko ahapaldiak orain agertzen dira aurrenekoz.

(12) Xalotasuna. Tekstuan: *naïveté* (ingenuidad). Konpara bedi iritzi hau Hiribarren-ek dioenarekin: «Baziran batzaldi hartan hamar olerki baino gehiago «Garaztarra»ri aurre hartzen ziotenak». Nola jaten da hau? Iritzi desberdinagorik ez da posible!

ahapaldi akonpasatueta, berak inprobisatzen zuen errezitagai behartua, inolaz ere.

«Hirugarren konposaketa —B. Zelhabe txapeldunaz ari zaigu oraingoan, gezurra badirudi ere—, euskarara (13) itzulitako frantsesa da. Ulergarri da, bestalde, nik esan gura dudana. Ezerk ez dio debekatzen Parisen hogei urte egin dituen Pirineotako seme bati Zuberoara edo Lapurdira itzultzea euskal-bertsok egitera (14); baina bertsook ez dute izanen, inolaz ere, egiazko jartotasunik.

«Batere meritu poetikurik ez du erakusten azkeneko konposapenak —«Pulunpa» deritzanaz ari da—; erosta-kanta bat da, euskaldunen emigrazinoak dakarzkien zorigaitzen bilduma bat besterik ez duena» (15).

Ikus daitekeenez, bada, Michel-en iritzia eta epai-mahaikoena —Hiribarne har dezagun gogoan— oso liferenteak dira. Irakurlearen ezaugarri, alda ditzagun aipatutako bost lehiaketarien lehenengo ahapaldiak, premiazkoa irudi baitzaigu bakoitzaren estiloari eta kategoriari antzeman ahal izateko.

1. B. Zelhabe: «Entzunik espantutan» edo «Montebidorat noha zenbait urterentzat».

*Entzunik espantutan Indien berria,
Beldurtu ere gabe ote den egia,
Montebidorat noha zenbait urterentzat,
Aisia bildu nahiz azken egunentzat.*

(13) Tekstuan: «Est du français traduit du basque», hots: frantsesa euskaratik itzulia. Baina honek ez du zentzurik eta pentsatzen dugu «du basque» inprentako hutsa ez ote den «au basque»n ordez. Irigarai-ek ere (Poesía popular de los vascos, Tomo II, 52 p.) hala ulertu du nonbait, zeren honela itzultzen baitu: «es francés traducido al vascuence».

(14) Ez dakigu B. Zelhabe Euskalerritik kanpo egon zenez. Gainera 20 urte dio, eta Zelhabe-k 24/25 zituen saria jaso zuenean («beau jeune homme de 24 ou 25 ans»), Haritzelhar-en liburuan ikus daitekeenez («Euskera», 1969/70, 464 p.). Dakigun gauza bakarra, apezgaitegian zenbait urte egin zuela. Beraz, nondik atera zituen albisteak Michel-ek? Zelhabe-k 24 urtetatik 20 Paris-en pasa ote zituen? Badirudi Francisque Michel okerrean dagoela.

(15) Francisque Michel: Le Pays Basque, 340/341 pp.

2. Landerretxe Artziprestea («Garaztarra»): «Nahi nuen kantatu».

*Nahi nuen kantatu,
Alegera partitu;
Bainan zer bihotz mina
Ene baitan da piztu?
Ene bihotza nola,
Nola daite konsola?*

3. Martin Egiategi Alduidarra: «Gazte nintzen oraiño» edo «Eskualdun baten bihotzminak Montevideorat joanez».

*Gazte nintzen oraiño,
Aski errana da,
Adin hartan gutiño
Gauza pisatzen da:
Aditu nuieneko
Montebiden fama,
Herriaren uzteko
Lotzen zaut su-lama.*

4. «Pulunpa»:

*Mila zortzi ehun eta berrogei eta bigarrena,
Uztail hilabetearen hamaseigarren eguna,
Kantu xarmagarri hauk eman izan nituena,
Suiet bat errekontratuik zitaken ederrena.*

5. Petiri Topet-Etxahun: «Montebidorat juailiak».

*Bi berseten huntzeko denbora düt hartzen,
Uskal Herri güzian nahiz khanta ditzen.
Montebidorat dira hanitx abiatzen,
Bere khartiel (16) huna beitie kitatzen (17),
Eta gaistuaguan fortuna txerkhatzen (18).*

Hauxe izan zen, hitz laburretan, 1853-ko Irailaren 6-an ospatu zèn olerki sariketa famatua Urruñan. Hainbesterekin, bada, amaitutzat ematen dugu gure lantxoia.

Donostian, Jorrail-Apirilean, 1982

(16) Beren eskualde, herrialde.

(17) Baitute abandonatzen.

(18) Bilatzen.